

Zofia Szarota, Joanna Łaszyn

AUTOPERCEPCJA DOJRZAŁYCH KOBIET

Polska jest krajem ludzi dojrzałych – w roku 2009 ludność naszego kraju wynosiła 38 mln 167 tys., w tym ludność w wieku 60 lat i więcej stanowiła 18,8%, w wieku 65 i więcej lat 13,5% ogółu 37,8 lat (dane szacunkowe, *Rocznik Demograficzny* 2010, s. 72, 62), natomiast mediana wieku – 37,8 lat¹ (*World Population Ageing* 2009, s. 98). Konsekwencje starzenia się społeczeństw dotyczą przede wszystkim kobiet. W większości są to konsekwencje negatywne (przewlekłe choroby), niższy status społeczny i ekonomiczny, wdowieństwo, nierówność płci wobec prawa i normy obyczajowej²). Ponieważ kobiety żyją o około dekadę dłużej niż mężczyźni, w większości regionów świata jest ich więcej w starszej i najstarszej grupie wiekowej – odsetek kobiet wśród osób w wieku 40–59 lat, 60 i więcej lat, 80 i więcej lat oraz 100 i więcej lat wynosił na świecie w 2009 roku odpowiednio: 50%, 54%, 63% i 81% (*World Population Ageing* 2009, s. 13, 30). Także w Polsce liczebna przewaga tej płci coraz silniej zaznacza się w kolejnych, starszych grupach wieku (zob. tabela 1.).

Tabela 1. Ludność powyżej 40. r. ż. w Polsce w 2009 roku (wg płci)

Płeć	wiek					
	40–49 lat	50–54 lata	55–59 lat	60–64 lata	65–69 lat	70 i więcej lat
Razem	10 664 296	2 994 063	2 807 913	2 121 259	1 379 123	3 782 347
Kobieta	5 449 678	1 536 749	1 479 490	1 150 145	784 435	2 432 605
Mężczyzna	5 214 617	1 457 314	1 328 423	971 114	594 688	1 349 742
Różnica	235 061	79 435	151 067	179 031	189 747	1 082 863

Źródło: opr. własne na podstawie Baza Demografia, GUS 2009

Kobiet w wieku powyżej 50. roku życia jest blisko 7,4 mln, mężczyzn 5,7 mln. Uwzględniając przeciętne trwanie życia w Polsce dla poszczególnych płci oraz demograficzną (ekonomiczną) granicę początku starości wyznaczoną na 60. rok życia dla kobiet i 65. rok życia dla mężczyzn, można stwierdzić, że starość jako faza obejmuje 1/4 życia współczesnej Polki (które wg GUS w roku 2010 statystycznie trwało 80,6 lat) i zaledwie 1/10 życia współczesnego Polaka (72,1 lat).

Spoleczne teorie starzenia się – wybór

Wśród społecznych teorii starzenia się odnaleźć można kilka nawiązujących do wątku obrazu siebie, np. teorię wycofania, teorię naznaczania społecznego, teorię fenomenologiczną, teorię szkoły bońskiej.

W myśl strukturalnego funkcjonalizmu³ osoby w podeszłym wieku uznają swoją gotowość do wycofania się w imieniu społeczeństwa, do którego przynależą. Senior, ulegając presji społecznej, odsuwa się od prestiżowych, ważnych funkcji i zadań, rezygnuje z przyjętych w przeszłości ról, form aktywności, izoluje się, wycofuje ku swemu wnętrzu. Zmniejsza się jego emocjonalne zaangażowanie na rzecz innych, natomiast zwiększa się troska o Ja (Rembowski, 1984, s. 34–35; Halicki, 2004, s. 255–276; Trafialek, 2006, s. 27).

Teoria załamania społecznego i kompetencji społecznych (inaczej – teoria naznaczenia społecznego, zob. Synak, 1999, s. 146) jest osadzona w interakcjonizmie symbolicznym⁴. Syndrom załamania społecznego jest skutkiem odbioru przez jednostkę negatywnych komunikatów płynących z jej środowiska. Poddając się im, przenosi je na samoocenę, która staje się negatywna. Konsekwencją takiego postrzegania siebie są: utrata dotychczasowej roli, zachowania zgodne z negatywnymi stereotypami, doświadczanie kryzysów związanych ze zdrowiem. Etykietowanie starszych osób przez środowisko społeczne jako zależnych prowadzić może do zaniku dawnych kompetencji. Jednostka zaczyna więc postrzegać siebie jako osobę chorą albo niekompetentną.

Teoria fenomenologiczna, indywidualizująca proces starzenia, głosi, iż osobnik w interakcjach z innymi czynnie określa obraz własnej starości. Bada pojawiające się sytuacyjne i konstytutywne cechy doświadczeń związanych ze starzeniem się. Teoria ta krytykuje strategie pozytywistyczne, które nie analizują znaczeń nadawanych zjawisku przez uczestników doświadczania. Tymczasem starzenie się jest doświadczeniem jednostkowym, niepowtarzalnym. Od tego, jak jednostka przygotowuje się do własnej starości, zależą późniejsze lata jej życia (Halicki, 2004, s. 264; Czerniawska, 2008, s. 23).

Podobnie teoria szkoły bońskiej (Zych, 2010, s. 184) wiąże wzorzec indywidualnej starości z wizerunkiem samego siebie, ukształtowanym w jednostce pod wpływem współdziałania wielu czynników. Istotą tej koncepcji jest wskazanie na możliwość dokonywania zmian w obszarze interakcji jednostki z otoczeniem, w zachowaniu się, poprzez uczenie się lub wykorzystywanie mechanizmu kompensacji. Starość więc nie jest efektem wyłącznie przeżytych lat, lecz obrazem siebie ukształtowanym stanem zdrowia, cechami osobowości, aktywnością życiową (Susułowska, 1989, s. 30–31). W nurcie poznawczej koncepcji osobowości i starzenia się, skoncentrowanej na psychodynamice starzenia się, prowadzono analizy percepcji postrzegania sytuacji i postrzegania siebie. Zmiana zachowania osoby nie jest wynikiem zmian obiektywnych, ale subiektywnego postrzegania tych zmian. Są one oceniane w kontekście wiodących zainteresowań i oczekiwań starzejącej się jednostki. Adaptacja do nowych zadań starości jest efektem równowagi między akceptacją kogoś, jako starego bądź odrzuceniem takiego odbioru (Halicki, 2004, s. 269).

Tożsamość dojrzałej kobiety

Teraźniejszość cechuje się ustawiczością przyspieszonych zmian, które zachodząc w każdej sferze egzystencji wymagają, szczególnie od dojrzałej kobiety, dużych zdolności adaptacyjnych. Współczesny świat zachodni jest dotknięty trendem juvenalizacji kultury, przede wszystkim w jej popularnym kształcie. Introspektywne poszu-

kiwanie przez uczestniczące w tej kulturze starzejące się kobiety odpowiedzi na pytania: *kim jestem? jaka jestem?* oraz obserwacja własnego zachowania w udzielaniu odpowiedzi na pytanie *co o mnie myślą inni?* pozwala im budować, rekonstruować lub dekonstruować schematy Ja, obraz siebie. Potoczna wiedza o późnej dorosłości, szczególnie kobiet, których płeć przecież nie zanika wraz z wiekiem⁵, nacechowana jest stereotypami. Są one najczęściej nieprzychylnie, nieprzyjemnie kobiecie. Przykładowo dojrzała kobieta, która przed wyjściem z domu mocno maluje usta i przywdziewa awangardowy, modny w sezonie strój, a więc w opinii większości zachowuje się nieadekwatnie do wieku, może oczekiwać surowego społecznego osądu, wytłumaczonego jedynie jej „postklimakteryjnym obłędem”, albowiem: *im więcej ma lat, tym bardziej nie wypada jej mówić o mężczyznach. Z czasem staje się osobą w ogóle pozbawioną ciała. Jej fizyczność znika w rządach robionego na szydelku szala* (Gańko, 2004). Adresowane do kobiet w późnej dojrzałości społeczne oczekiwania wyznaczają im wiele ograniczeń: *Dziś właściwie nie ma starych kobiet, a w każdym razie nie powinno stanowczo ich być: mamy do swojej dyspozycji wszelkie narzędzia, zwłaszcza zaś wszelkie nadzieje na wieczną młodość, a nawet nieśmiertelność cielesną. Wszystko można obecnie przyciąć, podźwignąć, odessać, podwiązać, zamalować, przykryć, zatuszować, wzbogacić, wymasować, uwilgotnić, przyklepać, dosztukować, odchudzić, odciągnąć, przylepić... Można oczywiście (...) prócz kosmetyków zakupić sobie dwa kłęczniki, by to wszystko i jeszcze inne równie ważne rzeczy wymodlić u Pana Boga. Tylko po co?* – retorycznie pyta Magdalena Środa (2000). Kult młodości kieruje społeczne spojrzenia ku cielesności, fizyczności, kanony estetyczne wyznaczone są wymodelowaną skalpelem lub botoksem twarzą, wręcz anorektycznym obrysem sylwetki, koniecznością utrzymywania zewnętrznych komunikatów o swej niewygasłej seksualności (por. Gajda, 2008, s. 34).

Porównania społeczne mogą wpłynąć na autopercepcję. Heterostereotypy mogą osłabiać chęć dojrzałych i starych kobiet do podejmowania różnorodnych ról w bieżącym i dalszym życiu. *Ja* idealne pozostaje w związku *Ja* realnym, *Ja* historyczne kreuje *Ja* potencjalne, zorientowane na przyszłość.

W analizach budujących podstawy teoretyczne bieżących rozważań skorzystano z koncepcji *age grading*, czyli koncepcji gradacji wiekowej, rozumianej jako ograniczenia wyznaczone przez społeczeństwo, ukryte bądź jawne oczekiwania społeczne dotyczące zachowań, zainteresowań oraz aktywności osób w danym wieku. W opinii Charlsa Cooleya, czołowego amerykańskiego socjologa, poczucie *Ja* kształtuje się przede wszystkim w procesie interakcji społecznych oraz pod wpływem informacji zwrotnych na nasz temat (Nelson, 2003, s. 231).

Na znaczenie wzajemnych oddziaływań społecznych dla konstytuowania się tożsamości wskazywał Ralph Herbert Turner (2006, s. 272–284), przedstawiciel interakcjonizmu symbolicznego, twórca teorii koncepcji siebie (*self conception*) w interakcji społecznej, którą jest „obraz, który niesie w sobie poczucie »prawdziwego mnie«, takiego jaki naprawdę jestem”. Obraz siebie może się zmieniać pod wpływem konkretnej sytuacji, w jakiej znalazł się człowiek, natomiast koncepcja siebie jest względnie stała. O jej wymiarze przesądzają:

- obraz siebie (*self image*), czyli wyobrażenie o samym sobie, powstające na skutek pełnienia określonych ról społecznych, uczestnictwa w różnych grupach społecznych, ukształtowane poprzez relacje ze znaczącymi innymi, porównywanie siebie z nimi, interpretację zachowań innych wobec siebie oraz branie ich opinii pod uwagę;

- wartości istotne dla jednostki; w badaniach Elżbiety Trafiałek (2006, s. 90–91) są nimi dobra kondycja fizyczna i zdrowie; pokój na świecie i wolność ojczyzny; życzliwość, dobroć i szczęście rodzinne; stabilizacja gospodarcza kraju, ale i własna niezależność finansowa, uczciwość, rzetelność; sprawiedliwość i porządek społeczny; poczucie humoru i optymizm; aktywny udział w życiu społecznym; pobożność, modlitwa; dobroć i tolerancja wobec innych;
- jej cele i aspiracje.

Tożsamość kontestująca

- Strategia ucieczki za wszelką cenę, „aktywny” bunt wobec własnej starości, kobieta nie dopuszcza myśli o sobie, jako o jednostce starszej, podejmuje działania dla zachowania dobrego wyglądu, dobrego stanu zdrowia, otwarcie się na nowe doświadczenia, aktywność, wewnętrzne poczucie młodości

Tożsamość negująca

- Bierny bunt wobec upływu czasu i jego skutków, zły stan zdrowia, negatywne postrzeganie starości, czas *paskudny*, *brzydki*, włączenie obrazu siebie jako osoby starej do koncepcji własnej osoby

Tożsamość ambiwalentna

- Aktywność jako forma obrony przed starością. Myślenie o sobie, jako o jednostce starej, przy jednoczesnym podejmowaniu różnych form aktywności, które chronić mają przed całkowitym poddaniem się starości

Tożsamość realistyczna

- Akceptacja kolejnej fazy życia, podejmowanie zadań rozwojowych właściwych dla okresu starości, strategia akceptacji. „Realistki” dostrzegają zarówno wady jak i zalety starości, rozumieją zmiany zachodzące w ich życiu, stawiają czoła zadaniom rozwojowym tego okresu.

Tożsamość afirmująca

- Strategia „dobrej” starości, typ idealny, świadomość własnej starości, zalety podeszłego wieku, najlepszy czas życia, etap odpoczynku po trudach wcześniejszych faz życia, to czas na realizację własnych marzeń i pragnień, czas, którym można dowolnie zarządzać.

Tożsamość „starych gniewnych”

- Strategia „po mnie choćby potop”, brak akceptacji własnej starości, ujemny bilans życiowy, starość jako okres skupienia się na sobie, pełen wyrzeczeń, ubóstwa i roszczeń wobec świata zewnętrznego

Rys. 1. Typy tożsamości dojrzałych kobiet

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kaźmierska, 1988; Król, 2005

„Ja odzwierciedlone” to spostrzeganie siebie oczami innych ludzi i włączanie ich opinii do własnego pojęcia Ja. Jaźni odzwierciedlonej, swoistemu lustru społecznemu, jako źródłu adekwatnej samowiedzy, nie sprzyjają lansowane medialnie mody, wzory zachowań, styl życia i konsumpcji, obszar i preferencyjne wartości. Kontakty transpersonalne pośrednio kreują indywidualny obraz przekwitania: gdy otoczenie społeczne, a w szczególności osoby znaczące, komunikują dojrzałej kobiecie, że jest niepotrzebnym, nieproduktywnym człowiekiem o obniżonej sprawności, ze zredukowaną płciowością, zgodnie z jedną ze społecznych teorii starzenia się⁶ może ona ten pogląd zinternalizować, dekonstruując koncepcję siebie.

Kaja Kaźmierska (1988, s. 129–131) uznała, że umieszczenie wizerunku siebie jako osoby starszej w *self conception* prowadzi do określonego typu tożsamości i wyróżniła 5 typów tożsamości starszej osoby: kontestującą, negującą, ambiwalentną, realistyczną, afirmującą. Małgorzata Król (2005, s. 108–110) dopełniła tę koncepcję ustaleniami dotyczącymi wzoru tożsamości „starych gniewnych” (rys. 1).

Łagodne i złośliwe uprzedzenia wiekowe

Stereotypy to powszechne w danej kulturze przekonania o cechach i atrybutach pewnych grup społecznych, które tworzą się poprzez bezpośrednie gromadzenie spostrzeżeń o otaczającym świecie oraz w drodze przekazu międzygeneracyjnego. Gdy jednostka zachowuje się niezgodnie z treścią stereotypu płci, naraża się na sankcje społeczne w postaci izolacji, dyskryminacji (ageizmu), agresji (Hulewska, 2002, s. 127–131).

Analizując uprzedzenia wiekowe można mówić o ich dwóch rodzajach – łagodnych i złośliwych. Łagodne uprzedzenia wiekowe to subtelne uprzedzenia, których przyczyna tkwi w świadomych i nieuświadomianych obawach przed starością. Natomiast złośliwe uprzedzenia wiekowe kształtują się w wyniku procesu stereotypizacji, który prowadzi do przekonania, zgodnie z którym wszyscy starsi ludzie są bezwartościowi (Kołodziej, 2006, s. 64).

Siedem mitów dotyczących społecznych wyobrażeń starzenia się i starości wyróżnił niemiecki badacz Roland Bartel: mit opuszczenia i osamotnienia, umocnienia się poglądów i postaw konserwatywnych, spadku możliwości dokonywania osiągnięć, pogorszenia się stanu zdrowia, utraty zdolności podejmowania decyzji, mit aseksualności (Zych, Bartel, 1988 s. 78). Wśród najczęściej wymienianych stereotypowych cech przypisywanych starszemu człowiekowi pojawiają się stygmatyzujące przymiotniki: drażliwy, swarliwy, słaby, nietolerancyjny, niegodny szacunku, bierny, słaby, zmęczony, schorowany, niedoświadczony, wścibski, niedoinformowany, zapominalski, aspołeczny, konserwatywny, ubogi, mało wydajny, powolny, brzydki, aseksualny – szczególnie kobiety (por. Zych, 2010, s. 169). Cierpiącej, pochylonej postaci w podniszczonym ubraniu towarzyszą nieodłączne atrybuty: laska, okulary, druty do robótek ręcznych, ciepła czapka. Starsi ludzie myślą i pracują wolniej, z powodu słabej pamięci trudniej im przyswoić nową wiedzę, z trudem przystosowują się do zmian, są mało elastyczni, utrzymują się z zasiłków i zapomóg, są częstymi ofiarami oszustw i wyłudzeń. Te niekorzystne schematy myślowe przyczyniają się do powstawania uprzedzeń, a te z kolei prowadzą do dyskryminacji osób starszych.

W literaturze poświęconej problemowi stereotypizacji osób starszych omawiane są także przychylne postawy wobec seniorów i pozytywne stereotypy starości (Kołodziej, 2006, s. 98–99). Zgodnie z nimi wszystkie osoby w podeszłym wieku są uprzejme, pogodne, mądre, godne zaufania, wpływowe, posiadają władzę polityczną, swobodę

większą niż młodzi ludzie oraz podejmują starania o zachowanie młodości. Pseudo-pozytywne uprzedzenia wiekowe opierają się również na założeniu, że starsi ludzie to kategoria osób wymagających specjalnej troski. Jednak stereotyp infantylicyzacji jest jednym z najbardziej szkodliwych stereotypów odnoszących się do ludzi starych. Wywodzi się z przekonania, że ludzie w podeszłym wieku są niczym dzieci, ich sprawność i wydolność umysłowa oraz fizyczna są obniżone, więc odpowiednio do tego stanu należy ich traktować. Przykładem może być nagannie stosowany w placówkach i zakładach opiekuńczych język jak-do-dzieci, czyli *baby talk* (Szkolak, 2011, s. 107–122).

Takie traktowanie może doprowadzić do uruchomienia mechanizmu samospełniającej się przepowiedni – „jestem traktowany jak osoba stara, więc staję się stary”. Nabieranie przekonań o bezpowrotnej utracie niezależności, samodzielności powoduje wchodzenie w zależność, bierność (Nelson, 2003, s. 231).

Anna Cieślak, Agnieszka Zubik, Marta Bańczarowska (2005, s. 32–33) wśród negatywnych stereotypów starszej kobiety wyodrębniły kilka typów: typ miejski, czyli *wścibska sąsiadka z bloku*, typ wiejski: staruszka, która *ledwo chodzi, ale skoro świt idzie karmić kury, by potem cały dzień przesiedzieć na ławce przed domkiem*, typ kościelny: pani, która kilka razy dziennie uczestniczy w nabożeństwach (słuchaczka Radia Maryja, „moherowy beret”), typ walczy, którego obrazem jest roszczeniowa, rozpychająca się i walcząca o miejsce w kolejce albo w tramwaju, starsza kobieta.

Do tej propozycji dodajemy także typ proszący, zależny – cechujący słabą, ubogą i chorą kobietę oczekującą pomocy, często obecną w przychodni zdrowia lub stałą klientką ośrodka pomocy społecznej.

Doświadczenie starości – wyniki badań

W celu rozpoznania obrazu siebie u wybranych kobiet znajdujących się w fazie późnej dojrzałości (50–75 lat) oraz starości, czyli powyżej 75 lat (zob. Rembowski, 1986, s. 57) dążono do ustalenia, na ile jaźń odzwierciedlona jest efektem lustra społecznego, czyli zespołu przekonań o sobie uzyskiwanego w wyniku subiektywnej interpretacji reakcji innych osób na własną osobę. Poszukiwano odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu sądy o opiniach innych kształtują samowiedzę dojrzałej i starszej kobiety? Sformułowano dwa przypuszczenia badawcze: 1) koncepcja siebie starszej kobiety jest pochodną stereotypu konsensualnego, czyli stereotypu podzielanego społecznie (Nelson, 2003, s. 27); 2) „stereotypowe naznaczenie” piętnuje autopercepcję starszej kobiety, przyczyniając się do stawianych sobie ograniczeń (redukcji aktywności).

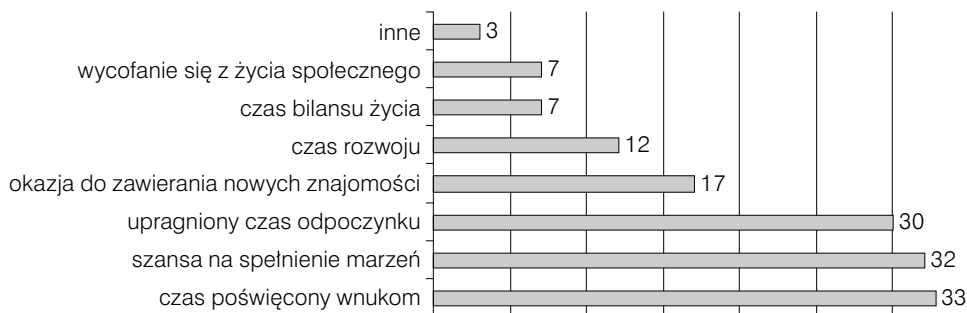
W celu weryfikacji założeń badawczych opinie respondentek zgromadzono wykorzystując ankietę⁷ skierowaną w roku 2010 do 53 kobiet w wieku 50 i więcej lat (dobór nieprobabilistyczny, celowy: płeć, wiek, dostępność badanych, aktywność edukacyjna w Uniwersytecie Złotego Wieku w Gorlicach⁸).

Respondentki badania ankietowego miały wykształcenie: wyższe – 9 osób, średnie i pomaturalne – 38 osób; zasadnicze zawodowe – 3 osoby, podstawowe – 3 osoby. Aktywność zawodową kontynuuje 12 osób, w tym 4 łącząc ją z emeryturą. W rolę babci wciela się 35 respondentek, spośród których 19 mieszka w pobliżu wnuków i opiekuje się nimi dorywczo, co trzecia mieszka w znacznej odległości od rodziny, dlatego kontakty z wnukami są rzadkie. Jedynie 6 respondentek prowadzi z własnymi dziećmi wspólne gospodarstwo domowe i sprawuje nad wnukami ciągłą opiekę.

Dojrzałe kobiety wobec własnej starości

Ankietowane sytuują początek starości w sposób nieodbiegający od przyjętych granic, najczęściej wskazywaną granicą jest wiek emerytalny (20 respondentek). Inne respondenci rozmaicie lokowały dolną granicę późnej dojrzałości: 40 lat – 1 osoba, 50 lat – 4 kobiety, 80 lat – 2 respondenci, 10–15 lat – 5 osób. Najwięcej wypowiedzi (21 odpowiedzi) opisowo nawiązuje do stanów ducha, emocji, samopoczucia respondentek. Początek starości przypada więc na chwilę – *kiedy stajemy się niechlujni i nie chce nam się zadbać o siebie, kiedy stajemy się zrzędlivi i kłótlivi, kiedy wszyscy i wszystko nas denerwuje, bo słońce grzeje tak mocno i jest za gorąco, to znowu za zimno i znowu ten deszcz, a tu trzeba iść do sklepu, a z czym tu iść, jak nie ma za co kupić... Może częściej powinniśmy się uśmiechać? Osoby kłótlive i obrażone na cały świat starzeją się szybko i brzydko. (...) ja jestem „piękna”, bo przynajmniej staram się być pogodną pesymistką mimo całej masy problemów i to wcale nie byle jakich* (K3, 56 lat).

Dla 33 respondentek starość jest czasem przeznaczonym dla rodziny i wnuków, szansą na spełnienie marzeń i upragniony odpoczynek (po 32 respondenci). Ankietowane kobiety pozostają w dużej mierze aktywne – uczestniczą w życiu kulturalnym i społecznym, dbają o własny rozwój poprzez uczestnictwo edukacyjne. Uzyskano też odpowiedzi sugerujące, że ta faza życia stwarza okazje do zawierania nowych znajomości (17 wskazań), jest czasem rozwoju (12 opinii). Siedem respondentek zaznaczyło odpowiedź, zgodnie z którą starość jest czasem bilansu, rozrachunku z własną przeszłością. Starość, jednak nie własna, tylko traktowana jako kategoria pojęciowa, jest dla 7 osób smutnym okresem – porą na wycofanie się z życia społecznego i ograniczenie kontaktów z innymi ludźmi, smutnym oczekiwaniem na śmierć. W opinii 3 badanych kobiet, które udzieliły opisowych odpowiedzi, jest to czas odnawiania dawnych przyjaźni, czas rozwoju duchowego, pozwalający na umocnienie się w Bogu, a także, dla jednej z respondentek, która osobiście doświadczyła wojennej rzeczywistości, jest spełnieniem marzeń o nauce, zdobywaniu wiedzy – *za okupacji skończyłam 5 klas, po wojnie jeszcze dwie. Bardzo chciałam się uczyć, ale jak wiadomo po wojnie wszędzie była bieda z nędzą i musiałam pracować, pomagać mamusi w domu, bo było nas sześcioro* (K37, 72 lata). Wypowiedź respondentki jest potwierdzeniem słuszności rozwoju społecznego ruchu Uniwersytetów Trzeciego Wieku w małych miejscowościach (rys. 2).

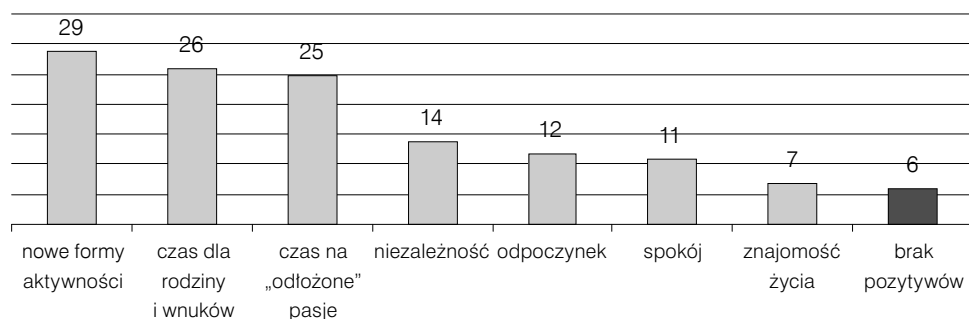
Rys. 2. Czym jest jesień życia?

Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

Śmiało wita dojrzałość i późną dojrzałość 14 respondentek. Wyraźny lęk przed nadchodzącą (bądź już obecną) starością towarzyszy 9 spośród badanych. Obawy takie czasami odczuwa 30 kobiet. Lista ich lęków obejmuje wiele punktów, w tym: strach przed chorobą i nieomaganiem (31 osób), ubóstwem (24 wskazania), samotnością (20 pań) i zależnością od innych osób (19 respondentek). Zmian w wyglądzie zewnętrznym oraz społecznej obojętności lęka się po 10 badanych. Doświadczenia społecznej marginalizacji obawia się 7 respondentek.

Czy faza starości niesie w odczuciu respondentek jakiegokolwiek pozytywy? Dla 47 respondentek jest to oczywiste. Na czele listy „plusów” znajduje się możliwość podejmowania nowych form aktywności (29 wskazań), dla niemal połowy ankietowanych walorem jest czas dla rodziny (26 osób) oraz możliwość realizacji pasji, na które wcześniej nie było miejsca (25 wyborów). Niezależność (14), odpoczynek (12) oraz spokój (11), a także znajomość życia (7) – to kolejne zalety podeszłego wieku.

Przekonania o braku pozytywów, właściwe 6 osobom, spowodowane są doświadczeniem choroby i utratą sprawności, samotnością, utratą bliskiej osoby, skromnymi zasobami finansowymi, niesatysfakcjonującym życiem rodzinnym czy też subiektywnym i rozgoryczonym poczuciem *zepchnięcia do roli „niańki i sponsorki”* (rys. 3).

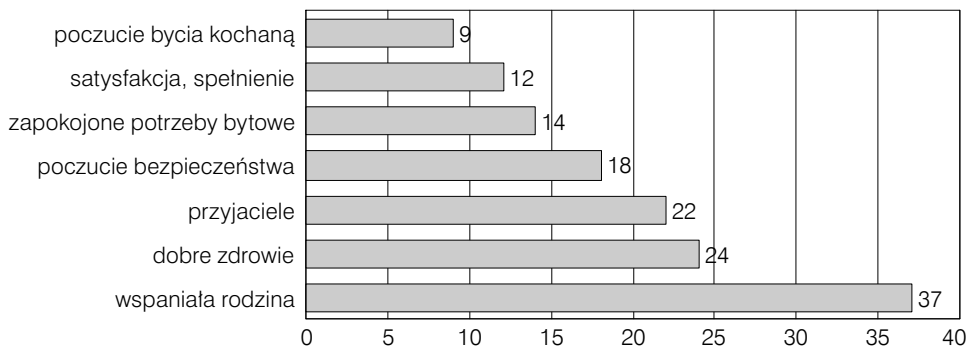
Rys. 3. Pozytywne aspekty późnej dojrzałości

Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

Kobiety, które wskazują na pozytywne aspekty jesieni życia, czują się szczęśliwe (47 respondentek). Wspaniała rodzina jest dla 37 pań głównym czynnikiem poczucia szczęścia. Na dobry stan zdrowia i grono dobrych przyjaciół wskazują kolejno 23 i 22 respondentki. Poczucie bezpieczeństwa podkreśla 18 kobiet. Niewiele mniej (14 ankietowanych) uważa, że poczucie szczęścia warunkuje zaspokojenie potrzeb bytowych. Kolejne 12 badanych szczęście utożsamia z poczuciem satysfakcji i osobistego spełnienia, dla 9 determinantą jest bycie kochaną (rys. 4).

Dostrzeganie pozytywnych aspektów starości, szczęście wynikające czy to z zadowolenia z relacji z najbliższymi czy też z poczucia satysfakcji i spełnienia nie wykluczają takich sfer życia kobiet, w których zmiany są pożądanym. Spośród 53 respondentek 43 uznało, że w ich obecnej sytuacji życiowej jest „coś”, co chętnie zmieniłyby. Na liście oczekiwanych zmian znalazły się: poprawa warunków materialnych – 26 wskazań; stan zdrowia, sprawność fizyczna i niezależność – w tym zakresie zmian chciałyby 25 kobiet, 13 respondentek chętnie poddałoby korekcie wygląd fizyczny,

Rys. 4. Czynniki warunkujące pocucie szczęścia
Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

8 kobiet uznało, że zmiany wymagają relacje łączące je z rodziną, a 6 kobiet chętnie zmieniłoby miejsce zamieszkania: bliżej dzieci i wnuków lub nawet z nimi pragnie mieszkać 5 kobiet, z kolei jedna z respondentek, prowadząca wspólne gospodarstwo domowe z dziećmi i wnukami, wyraziła wolę zmiany tego stanu rzeczy. Dwie respondentki podpisały się pod stwierdzeniem: „gdybym mogła, zmieniłabym wszystko”.

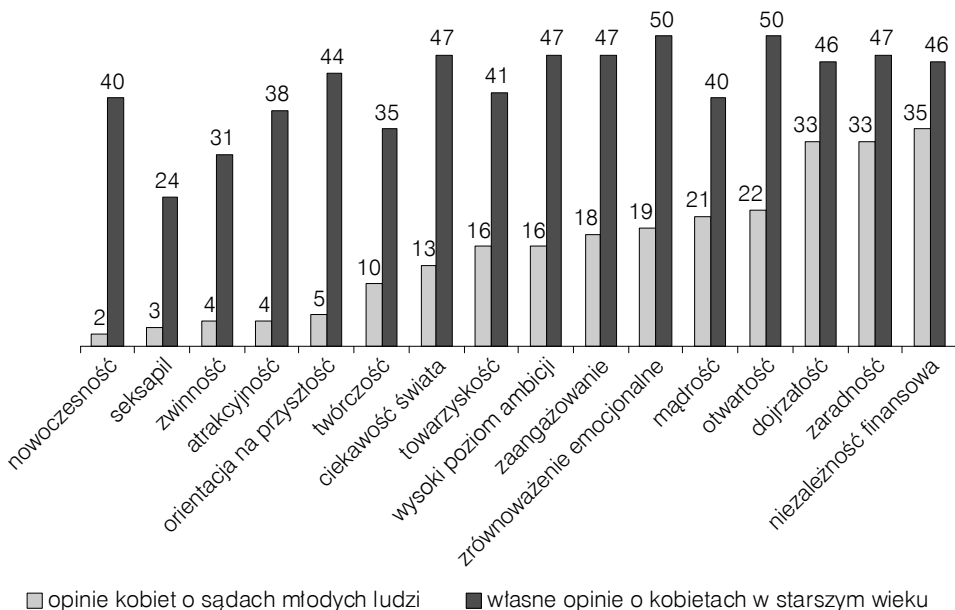
Ja jako starsza kobieta – lustro społeczne

Wskaźnikami towarzyszącymi tej części badań, które zamienione na kafeterie pytań kierowanych do dojrzałych respondentek, uczyniono rozpoznane wcześniej opinie 138 „młodych dorosłych”⁹, uzyskane poprzez analizę odpowiedzi na pytania badawcze: W jaki sposób młodszy dorośli pojmują miejsce i rolę starszej kobiety w rodzinie i społeczeństwie? Czy i w jaki sposób obraz starszej kobiety – osoby bliskiej, członka rodziny różni się od wizerunku innych, obcych starszych kobiet? Jak badani postrzegają atrakcyjność starszych kobiet? Jakie stereotypy starszej kobiety zakorzenione są w świadomości młodych dorosłych?

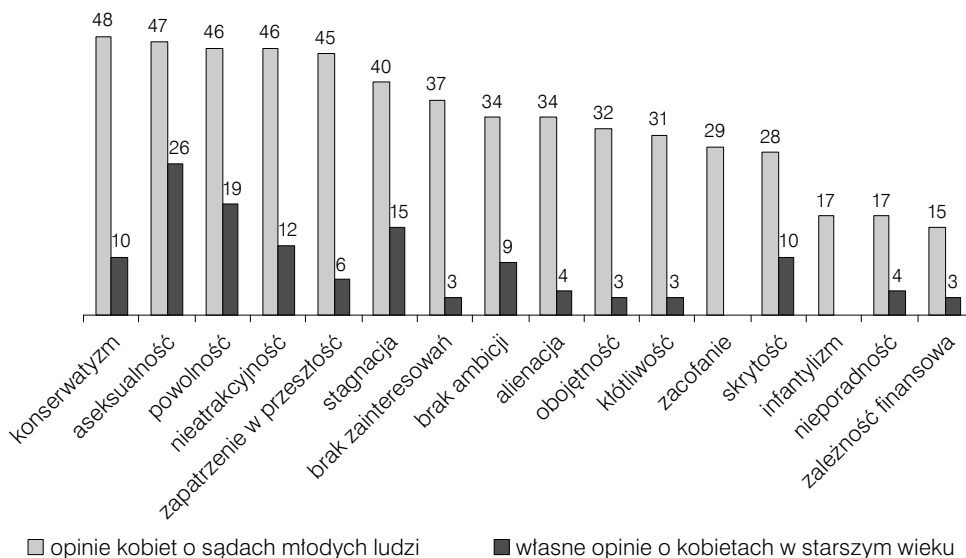
Analiza materiału badawczego dowodzi, że respondentki noszą w sobie przekonanie o dużej rozbieżności w opiniach charakterystycznych dla poszczególnych pokoleń. Uznają, że młodzi ludzie cenią dojrzałą kobietę za ich niezależność finansową (35 wskazań) oraz dojrzałość, zaradność (po 33 wybory), otwartość (22) i mądrość (21). Na pozostałe cechy wskazało mniej niż 1/3 spośród badanych.

Respondentki postrzegają własną grupę wiekową w łagodniejszym świetle niż czyni to – w ich przekonaniu – młodsze pokolenie. Własnej grupie wiekowej przypisują zrównoważenie emocjonalne, otwartość (po 50 wskazań), zaradność, zaangażowanie, wysoki poziom ambicji i ciekawość świata (po 47 wskazań) oraz dojrzałość i niezależność finansową (po 46). Orientacja na przyszłość, towarzyskość, nowoczesność i mądrość to cechy, na które wskazało 40 i więcej respondentek. Jednostkowe wybory dotyczyły kategorii *nowoczesność*, *seksapil* oraz *zwinność*, *atrakcyjność* i *orientacja na przyszłość* (rys. 5).

Ankietowane sądzą, że młodzi ludzie są przekonani o konserwatyzmie (48), aseksualności (47), powolności i nieatrakcyjności (po 46) i zapatrzeniu w przeszłość

Rys. 5. Przekonania respondentek o cechach kobiet w starszym wieku – pozytywne
Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

Rys. 6. Przekonania respondentek o cechach kobiet w starszym wieku – negatywne
Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

starszych pań (45). Opinie własne na temat negatywnych cech dotyczą aseksualności innych kobiet (26), ich powolności (19) i stagnacji (15). Jednocyfrowe wskazania

dotyczą: braku ambicji (9), zapatrzenia w przeszłość (6), alienacji i nieporadności (po 4), braku zainteresowań, kłótlivosti, zależności finansowej (po 3 wskazania). Cechy – jak infantylnizm i zacofanie nie zostały wskazane ani razu, jednak odpowiednio 17 i 19 pań sądzi, że młodsze pokolenia tymi cechami stygmatyzują osoby starsze.

W systemie przekonań o analizowanej fazie kobiecego życia dominują negatywne opinie. Są bez wątpienia pochodną „lustra społecznego” i związane są z mitem ograniczenia rozwoju oraz stereotypem infantylnizacji. Respondentki sądzą, że młodsze pokolenie postrzega ich kohortę w krzywym zwierciadle – przez pryzmat klęski, spadek możliwości rozwojowych (rys. 6).

W tabeli 2 zgrupowano dane uzyskane z materiału badawczego dotyczącego rozpatrywanego wątku.

Tabela 2. Zestawienie opinii respondentek dotyczących kobiet w dojrzałym wieku z opiniami respondentek o poglądach młodych dorosłych na temat dojrzałych kobiet

Cechy pozytywne	przekonania		Cechy negatywne	przekonania	
	o sobie	o sądach młodych		o sobie	o sądach młodych
Nowoczesność	50	2	Konserwatyzm	0	48
Seksapil	50	3	Aseksualność	0	47
Zwinność	47	4	Powolność	3	46
Atrakcyjność	47	4	Nieatrakcyjność	3	46
Orientacja na przyszłość	47	5	Zapatrzenie w przeszłość	3	45
Twórczość	47	10	Stagnacja	3	40
Ciekawość świata	46	13	Brak zainteresowań	4	37
Wysoki poziom ambicji	46	16	Brak ambicji	4	34
Towarzyskość	44	16	Alienacja	5	34
Zaangażowanie	41	18	Obojętność	9	32
Zrównoważenie emocjonalne	40	19	Kłótlivość	10	31
Mądrość	40	21	Zacofanie	10	29
Otwartość	38	22	Skrytość	12	28
Dojrzałość	35	33	Infantylnizm	15	17
Zaradność	31	33	Nieporadność	19	17
Niezależność finansowa	24	35	Zależność finansowa	26	15

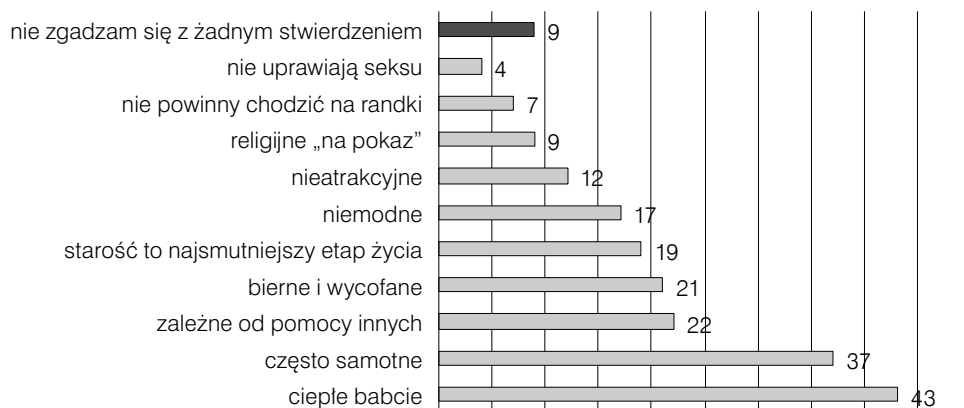
Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

Analiza danych wskazuje na „łagodniejsze” traktowanie własnego pokolenia i przekonanie, że młodsze pokolenia są chętniejsze do stygmatyzowania dojrzałych kobiet stereotypowymi uprzedzeniami („krzywe zwierciadło”). Względna spójność przekonań dotyczy 4 przeciwstawnych cech: dojrzałości i infantylnizmu oraz zaradności i nieporadności. Największa rozbieżność ujawniła się w zakresie antonimicznych cech: nowoczesności i konserwatywnizmu oraz seksapilu i aseksualności.

Role społeczne i zakres aktywności starszych kobiet

O tym, że aktywności podejmowane przez dojrzałe kobiety oraz role, w jakich funkcjonują, nie zawsze wpisują się w stereotypowe wyobrażenia o starości świadczą odpowiedzi, jakich udzieliły badane kobiety. Każde z zaproponowanych w kafeterii ankiety stwierdzeń obrazowało stereotyp, zgodne z którym starość jest najsmutniejszym

etapem życia, wiążąc się z samotnością i poczuciem osamotnienia, koniecznością rezygnacji z uczestnictwa w życiu społecznym: starsza kobieta jest nieatrakcyjna, nie uprawia seksu, nie spotyka się z mężczyznami, jej świat wypełniają wnuki. Z tymi stereotypami absolutnie nie zgadza się 9 osób. Zgodność opinii respondentek ze stereotypowymi stwierdzeniami na temat starszych kobiet i starości dotyczy wnucząt (43), doświadczania samotności (37), zależności od pomocy innych (22) i niezaangażowania społecznego (21) oraz przeświadczenia, że starość to najsmutniejszy etap życia (19 oraz tego, że starsze kobiety są niemodne i nieatrakcyjne – odpowiednio 17 i 12 wskazań (rys. 7).

Rys. 7. Zgodność respondentek ze stereotypami dotyczącymi starszych kobiet
Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

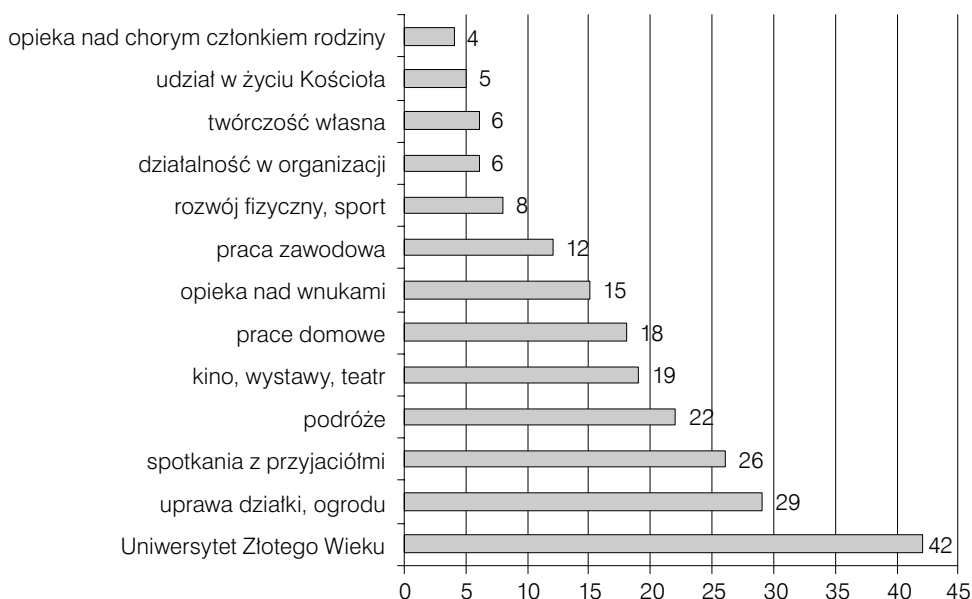
Ważne w tym przypadku jest to, że to INNE kobiety zostały scharakteryzowane w stereotypowy i negatywny sposób, nie jest to autoocena respondentek, które poprzednio określiły siebie jako nowoczesne, towarzyskie, zorientowane na przyszłość, atrakcyjne, zaradne, niezależne, ciekawe świata, ambitne i zaangażowane.

Czego w opiniach dojrzałych kobiet nie wypada robić? Ewentualne zakazy nie dotyczą 27 respondentek, które uznają, że nie ma takich zajęć. Pozostałe 26 pań wskazuje na różne kategorie „zakazanych” zajęć. Należą do nich: zdobienie się mocnym makijażem (21), odmładzanie się młodzieżowym strojem (16), nadmierne ekspozowanie ciała (14) oraz flirtowanie (13 wskazań). Seks i taniec to strefy zakazane w tym wieku zdaniem dwóch osób.

Specyficzny teren badań, czyli Uniwersytet Złotego Wieku, bez wątpienia był powodem wskazania aktualnie najważniejszej dla respondentek formy aktywności, czyli edukacji (42 osoby). Druga z kolei najchętniej podejmowana forma łączy się z uprawą ogródka, działki (Czerniawska, 1998, s. 19–24) – 29 osób. Kolejne formy aktywności to spotkania z przyjaciółmi (26) oraz podróże (22). Aktywność kulturalną (odwiedzanie kin, muzeów, wystaw) preferuje 19 kobiet, z kolei 6 respondentek ujawniło, że są aktywne twórczo – piszą wiersze, malują, fotografują. Wśród respondentek 12 kontynuuje aktywność zawodową (w tym 4 łącząc ją z emeryturą). Większą część dnia w domu spędza 18 kobiet, z czego 4 opiekują się chorym członkiem

rodziny. Z kolei 15 (spośród 35 babć) wskazało na opiekę nad wnuczętami, jako zasadniczą treść swej aktywności¹⁰. Do organizacji społecznej należy 6 osób. Na działalność we wspólnocie wyznaniowej wskazało 5 kobiet.

Respondentki, które zdecydowały się na udzielenie własnych odpowiedzi opisały podejmowaną aktywność słowami: – *opiekuję się dzieckiem znajomej, chodzę latem na grzyby i jeżdżę rowerem, zimą szusuję na nartach. Bez względu na porę roku jeżdżę konno* (K44, 63 lata); – *uwielbiam robótki ręczne, szyję, haftuję, szydelkuję, robię swetry dla wnuczków* (K7, 68 lat); – *chodzę na zajęcia fitness dwa razy w tygodniu, jeżdżę zimą na nartach, raz w tygodniu gram w piłkę siatkową* (K17, 63 lata); – *każdego dnia spaceruję po 3 godziny* (K37, 69 lat); – *uprawiam aerobic, a w tym roku dzięki mojemu wnukowi stanęłam pierwszy raz na stoku na jednej desce* (K49, 59 lat); – *chodzę od dwóch lat na kurs języka angielskiego, intensywnie korzystam z Internetu* (K9, 62 lata).

Rys. 8. Formy aktywności

Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

Istotną kwestią jest to, czy po zaprzestaniu aktywności zawodowej pojawiły się w życiu respondentek nowe zajęcia, hobby. Wyróżnione w odpowiedziach nowe zadania ujęto w trzy grupy: 1) zajęcia mające na celu rozwój fizyczny, dbanie o własną kondycję i samopoczucie (m.in.: tai chi, wycieczki krajoznawcze, turystyka górską, pływanie, jazda na nartach i snowboardzie, jazda konna, siatkówka, nordic walking), 2) świeżość intelektu (czytelnictwo, udział w zajęciach prowadzonych w UZW, kursy komputerowe oraz językowe, rozwiązywanie łamigłówek), 3) twórczość własna (m.in. rysunek, haft, pisanie wierszy, fotografia).

Pojawienie się dotąd niepodjętych form aktywności obala stereotyp starości mało ambitnej, leniwej, zacofanej, bierniej i spowolnionej.

Kobiety na temat własnej atrakcyjności

Co czuje i o czym myśli starsza kobieta, kiedy spogląda w lustro? Czy jest zadowolona z własnego wyglądu? Czy z niepokojem rejestruje nowe zmarszczki na twarzy, zmieniający się kształt ciała, skórę już nie tak jędrną, jak jeszcze kilkanaście lat temu, a może zachodzące zmiany w żaden sposób nie absorbują jej uwagi? Analiza treści zawartych w wypowiedziach respondentek umożliwiła wyłonienie kryteriów definiujących piękną kobietę. Są nimi wygląd zewnętrzny, przymioty charakteru oraz zalety umysłu. Wiek nie okazał się ważną determinantą postrzegania piękna.

Tabela 3. Atrybuty piękna

Wygląd zewnętrzny	Proporcjonalna budowa, szczupła, smukła i wyprostowana sylwetka, gracia ruchów, elegancki, gustowny, modny i stosowny do wieku strój, delikatny makijaż, nienaganna fryzura, wypielęgnowane paznokcie
Cechy charakteru	Uprzejmość, życzliwość wobec innych wyrażana uśmiechem, „dostojeństwo”, elokwencja, skromność, wrażliwość, umiar, ciepło, dobroć, asertywność, zadziorność, przebojowość
Zalety umysłu	Kobieta wykształcona, inteligentna, przejawiająca mądrość „w myśleniu i wypowiedziach”, odznacza się kulturą słowa, umiejętność korzystania z życiowego doświadczenia

Kanon piękna medialnie reprezentują: Jolanta Kwaśniewska (19 wskazań), Anna Dymna (12 wskazań), Beata Tyszkiewicz (10 wskazań), Grażyna Szapolowska (4 wskazania), Tina Turner, Nina Andrycz i Hilary Clinton: – *mądre, eleganckie, zgrabne, przebojowe, z klasą*; – *Wszystkie kobiety są piękne*; – *Każda kobieta, którą, oprócz wszelkich zalet charakteru i umysłu, charakteryzuje pogoda ducha i wewnętrzna zgoda na naturalny bieg życia*.

Ze stwierdzeniem, że wygląd zewnętrzny wpływa na samopoczucie zgodziły się 52 badane. Z drugim twierdzeniem – atrakcyjność fizyczna pomaga w życiu, ułatwia osiągnięcie stawianych sobie celów i pomaga pozyskiwać sympatię u innych – zgodziło się 48 badanych kobiet. Z kolei 5 respondentek uznało, że powodzenie w życiu zależy od wielu innych czynników, niekoniecznie od tego, czy ich wygląd wpisuje się w estetyczne upodobania innych osób.

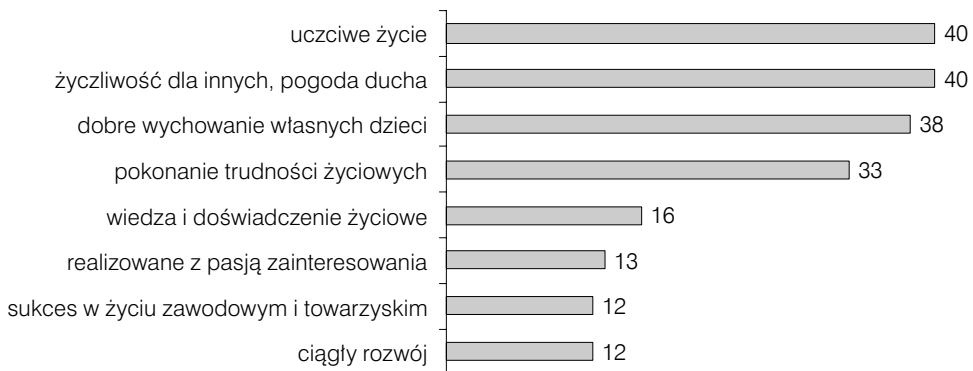
Czy pozytywna ocena swojej aparycji jest ważnym elementem budowania poczucia własnej wartości? Zaledwie jedna respondentka nie akceptuje zmian, które zachodzą w jej ciele wraz z upływem lat. Wśród pozostałych – 21 akceptuje swoją fizyczność, wspominając jednak czasy młodości, gdy były wiotkie i zwinne, kolejne 16 pań akceptuje się w pełni, uznając zachodzące zmiany za naturalny proces, dalsze 15 także deklaruje akceptację, jednak bardzo dba o swój wygląd. Stosowanie kosmetyków (35), aktywność fizyczna (29), częste przebywanie na świeżym powietrzu (25), pozytywne myślenie (23) i odpowiednia dieta (16) – to zabiegi podejmowane przez respondentki w celu poprawy własnego wyglądu. Żadna z ankietowanych nie uznaje zabiegów chirurgicznych lub np. częstych wizyt w solarium za środki poprawy własnego wyglądu i samopoczucia.

Co respondentki chciałyby zmienić w swoim wyglądzie zewnętrznym? Zeszczupleć chciałyby 29 pań, przytyć jedna. O pozbyciu się zmarszczek myśli 15 kobiet, ujędrnieniu ciała – 17, zmianie fryzury 10 kobiet. Z kolei 13 respondentek odpowiada, że planuje zmianę garderoby.

Część ankietowanych kobiet lubi swoje ciała, podoba im się w sobie wszystko (12 osób), duża część (34 kobiety) dostrzega w swoim wyglądzie rzeczy godne uwagi (*gładką cerę, jędrny biust, wysportowaną sylwetkę, zgrabne nogi, piękne oczy, ładną*

twarz, elegancką fryzurę). Ankietowane akceptujące starzenie się ciała cieszą się: *Cóż, że zmarszczki i siwizna, wyglądam dobrze* (K1, 64 l.); *Ciało przyzwoite jak na mój wiek* (K12, 68 l.); *Eadny jak na te lata uśmiech* (K52, 73 l.); *-... że do tej pory nie zmieniłam się w tłustą babę* (K22, 71 l.). Ale 7 pań stanowczo stwierdziło, że nic im się w nich nie podoba.

Za co respondentki darzą siebie sympatią? Za uczciwość i życzliwość dla innych i pogodę ducha – docenia siebie 40 ankietowanych. Odpowiednie wychowanie własnych dzieci to powód do dumy i radości dla 38 respondentek. O sile i satysfakcji, jaką uzyskuje się w momencie pokonania trudności życiowych, wspominają 33 kobiety. Za wiedzę, doświadczenie, ustawiczny rozwój i pasję, które można z zapalem realizować, za sukces życiowy – docenia siebie znaczna część respondentek (rys. 10).

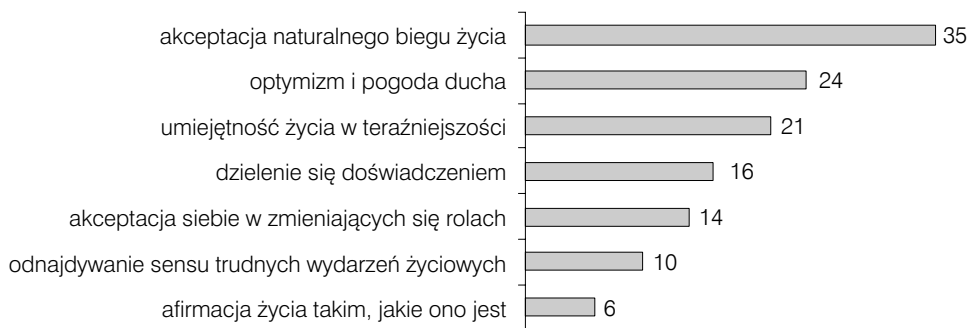
Rys. 10. Dlaczego darzę siebie sympatią?

Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

Plaszczyznę cielesności oraz duchowości analizuje, na podstawie przemysłów Stefana Szumana, Elżbieta Dubas (2008, s. 71–81). Zdaniem Szumana, człowiek *przechodzi w swoim życiu przez dwie urody, przez urodę młodości i urodę starości (...)* po przekroczeniu progu młodości uroda nie ginie, lecz się przeistacza (tamże, s. 72). Nadmierna koncentracja na wyglądzie, zachowaniu urody ciała wypacza piękno starości, a piękna starość to nic innego jak wysiłek rozwojowy podejmowany w ciągu życia jednostki, to „budowla”, którą każdy człowiek systematycznie wznosi w ciągu całego swojego życia. Jest wyrazem zmierzania człowieka do doskonałości duchowej. Starość skoncentrowana na cielesności, pozbawiona namysłu, refleksji, uparcie próbująca nadążyć za modą, jest, zdaniem Dubas, starością okaleczoną (tamże, s. 76–77).

Dość wysoki poziom samooceny, zadowolenia z siebie ankietowanych kształtuje świadomość posiadania przez nie przymiotów „pięknego ducha”. Dzięki tej świadomości 35 respondentek akceptuje w pełni naturalny bieg swego życia (rys. 11).

Jak respondentki rozumieją pojęcie piękno ducha? Otwarta forma pytania pozwoliła na zebranie bardzo różnych odpowiedzi. Zadowolenie z życia, optymizm, pogoda ducha, miłe usposobienie, życzliwość względem innych, a także wrażliwość i empatia wobec drugiego człowieka to, zdaniem większości kobiet, wyznaczniki duchowego piękna. Są to także pokora, wyrozumiałość, uczciwość, miłość do Boga i ludzi, umiejętność wybaczenia. To wreszcie spokój, życie w zgodzie ze sobą i światem, akceptacja życia takim, jakie ono jest, równowaga i wewnętrzna emocjonalna

Rys. 11. Wskaźniki „pięknej starości”

Z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru dane nie sumują się do 53

stabilność. Zatem piękno duchowe łączą respondentki z pozytywnymi cechami charakteru, z mądrością życiową i umiejętnością dokonywania dobrych wyborów.

Zakończenie

Spoleczne opinie o starości kształtują dwa mity starzenia się, dwa tzw. stereotypy ekstremalne: mit rozwoju pozytywnych cech osobowości oraz mit ograniczenia rozwoju przez względnie stałe aberracje starości (Hill, 2009). Żaden z nich nie jest prawdziwy, gdyż nie ma jednego wzoru starzenia się i starości. Starość zawsze ma wymiar indywidualny, jest pochodną stylu życia jednostki. Jednak postrzeganie siebie może być pochodną zinternalizowania jednego bądź drugiego przekonania. Koncepcja siebie respondentek okazała się konstruktem nad wyraz trwałym, odpornym na społeczne uprzedzenia. Większość badanych kobiet, mimo świadomości negatywnych sądów związanych z własną grupą wiekową, to osoby zadowolone ze sposobu wypełniania ról społecznych, akceptujące zmiany, w których uczestniczą. Bez fałszywej skromności przypisują sobie wiele pozytywnych cech. Ich jaźń jest stabilna, pozostaje na wysokim poziomie spójności.

Skąd wziął się tak wysoki poziom samoakceptacji, zaprzeczający zaprezentowanym na początku teoriom? Świadomość siebie kształtuje się stopniowo w trakcie indywidualnych doświadczeń człowieka, a także na podstawie opinii innych osób, w szczególności znaczących. Istotne są wpływy środowiska, w którym jednostka żyje i działa przez dłuższy czas. Jeśli otoczenie respondentek nosi w sobie pozytywne przekonania o cechach charakteryzujących ich grupę wiekową – a tak jest w przypadku społeczności Uniwersytetu Złotego Wieku – obraz siebie będzie spójny i pozytywnie zorientowany. Aktywne edukacyjnie i społecznie respondentki wpisują się w strategię akceptacji starości i towarzyszącej jej tożsamości realistycznej, niektóre z pań można zaliczyć wręcz do tożsamości afirmującej, czyli takiej, która pomimo doświadczania starości dostrzega zalety podeszłego wieku, za najlepszy czas życia uznając właśnie późną dojrzałość.

Kobiety dostrzegają tak wady jak i zalety starości, starają się zrozumieć istotę dokonujących się zmian, stawiają czoła zadaniom rozwojowym tej fazy życia. Tym samym oba początkowe założenia należy sfalsyfikować. Badane osoby, ich styl życia,

redefiniują starość w jej potocznym, stereotypowym przedstawieniu. Późna dojrzałość zdaje się dziś dla aktywnych kobiet najpiękniejszym okresem, w którym *silver surferki* mogą nareszcie realizować własne marzenia. Współcześnie jedyną pewną rzeczą jest zmiana, a stereotypy dotyczące wieku podeszłego tracą swoją stabilizującą funkcję i moc. Czy jest to efekt wchodzenia w fazę późnej dojrzałości i starości pokolenia *babyboomers*, pokolenia *rock`n`rolla*? Być może, jednak odpowiedź na to pytanie wymaga osobnych badań.

Przypisy

¹ W Polsce w 2009 r. – wg danych ONZ – wskaźnik osób po 60. roku życia w zbiorowości generalnej wynosił 18,8%. W najstarszym demograficznie kraju świata – Japonii – wskaźnik jest na poziomie 29,7%, a mediana wieku – 44,4 lata. Kolejne państwa: Włochy i Niemcy miały odpowiednio 26,4% oraz 25,7% wskaźnik starości demograficznej a mediana wieku wynosiła odpowiednio 43 i 43,9 lat (zob.: *World Population Ageing 2009*, s. 60 – 66).

² Decyzją Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 2 lipca 2010 r. powołano nową jednostkę ONZ – do spraw Równości Płci i Uwłasnowolnienia Kobiet (UN Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women – w skrócie UN Women), której celem jest zwiększenie efektywności działań w sprawach kobiet i dziewcząt na całym świecie i na rzecz równego statusu płci. UN Women rozpoczęła swoją działalność w styczniu 2011 r., zob.: <http://www.unwomen.org/>.

³ Inaczej – orientacji strukturalistycznej, pojmowanej jako układ warunków zapewniających społeczeństwu ład organizacyjny wyznaczony przez systemy adaptacji, wzajemnego przystosowania i integracji.

⁴ Jednostka odbiera siebie przez interpretację reakcji innych osób na swoje zachowanie. Porządek społeczny jest uwarunkowany znaczeniem, jakie powstaje w zachodzącej interakcji.

⁵ Podobną opinię odnoszącą się do płci przeciwnej odnaleźć można w interesującej wypowiedzi na temat starych mężczyzn, zob.: Kluszczyńska, 2008, s. 249–260.

⁶ Strukturalny funkcjonalizm (orientacja strukturalistyczna) – układ warunków zapewniających społeczeństwu ład organizacyjny wyznaczony przez systemy adaptacji, wzajemnego przystosowania i integracji. W myśl tych teorii starsze osoby uznają swoją gotowość do wycofywania się z życia zbiorowego w imieniu społeczeństwa, którego są członkiem (teoria wycofania).

⁷ 43 pytania z rozbudowanymi kafeteriami oraz pytaniami projekcyjnymi i otwartymi, Łąszyn 2010.

⁸ Początek działalności – 2006 r.

⁹ Respondentami badania ankietowego (Łąszyn, 2010) byli słuchacze niestacjonarnych specjalności pedagogicznych Uniwersytetu Pedagogicznego, średnia wieku – 27 lat.

¹⁰ Jako ciepłą, życzliwą babcie, rozpieszczającą wnuczęta określiło siebie 16 respondentek, określenia „ciepła, ale wymagająca” użyło w odniesieniu do siebie 14 kobiet. Pod deklaracją: „wnuki stanowią cały mój świat” podpisało się 13 ankietowanych. Mianem „babci sponsorki” finansującej wnukom drobne przyjemności, określiło siebie 9 kobiet. W grupie badanych kobiet 3 nazwały siebie „babciami na skype”, prowadzącymi z wnukami wideorozmowy, jedna ankietowana zaklasyfikowała siebie jako „babcie na dystans, od święta”, również jedna z badanych, określając siebie sformułowaniem „skupiona na sobie”, wyraziła stanowisko, zgodnie z którym to rodzice, a nie dziadkowie powinni wychowywać własne dzieci. Na drugim krańcu znalazły się 2 respondentki, zdaniem których sposób, w jaki funkcjonują w roli babci, zbliżony jest raczej do roli matki.

Literatura

Cieślak A., Zubik A., Bańczarowska M. (2005): *Starość w narracjach kobiet w drugiej połowie życia*. W: *Starsze kobiety w kulturze i społeczeństwie*. Red. E. Zierkiewicz, A. Łysak. Wyd. MarMar, Wrocław

Czerniawska O. (1998): *Style życia ludzi starszych*. W: *Style życia starości*. Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź

- Czerniawska O. (2008): *Style życia na emeryturze*. W: *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania – Radości – Dylematy*. Red. r. Konieczna-Woźniak. Wyd. Naukowe UAM, Poznań
- Dubas E. (2008): *Istnieją dwa sposoby starzenia się: piękny i brzydki. Uroda życia przedmiotem badań andragogiki i gerontologii*. W: *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania – Radości – Dylematy*. Red. R. Konieczna-Woźniak. Wyd. Naukowe UAM, Poznań
- Gajda J. (2008): *Kult ciała i młodości a starość i godne starzenie się*. W: *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania – Radości – Dylematy*. Red. R. Konieczna-Woźniak. Wyd. Naukowe UAM, Poznań
- Gańko N. (2004): *Eros na emeryturze*, „Przekrój” Nr 41 (3094), 10.10.2004
- Halicki J. (2004): *Spoleczne teorie starzenia się*. W: *Zostawić ślad na ziemi*. Red. M. Halicka, J. Halicki. Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok
- Hill D. R. (2009): *pozytywne starzenie się. Młodzi duchem w jesieni życia*. MT Biznes sp. z o.o., Warszawa
- Hulewska A. (2002): *Stereotypy związane z płcią. Realizacja zadań rozwojowych w okresie dorosłości*. W: *Zadania i role społeczne okresy dorosłości*. Red. K. Appelt. Wyd. Fundacji Humamora, Poznań
- Każmierska M. (1988): *Procesy konstituowania siebie w wieku starszym – analiza narracji*. „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, XXXI
- Kluszczyńska U. (2008): *Czy starość ma płęć? Społeczny konstrukt męczyzny starego w świetle literatury zachodniej*. W: *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania – Radości – Dylematy*. Red. R. Konieczna-Woźniak. Wyd. Naukowe UAM, Poznań
- Kołodziej W. (2006): *Stereotypy dotyczące starzenia się i ludzi w podeszłym wieku*. W: *Starzenie się a satysfakcja z życia*. Red. S. Steuden, M. Marczuk. Wyd. KUL, Lublin
- Król M. (2005): *Tożsamość kobiet starszych w kontekście uwarunkowań makro- i mikrostrukturalnych*. W: *Starsze kobiety w kulturze i społeczeństwie*. Red. E. Zierkiewicz, A. Łysak. Wyd. MarMar, Wrocław
- Łaszyn J. (2010): *Koncepcja siebie dojrzałej kobiety*, Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego, Kraków. Niepublikowana praca magisterska, promotor: Z. Szarota
- Nelson T. D. (2003): *Psychologia uprzedzeń*. Przekł. A. Nowak. GWP, Gdańsk
- Rembowski J. (1986): *Dorosłość*. W: *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*. Red. K. Wojciechowski. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław
- Rembowski J. (1984): *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*. PWN, Warszawa-Poznań
- Rocznik Demograficzny* (2010), GUS, Warszawa
- Susułowska M. (1989): *Psychologia starzenia się i starości*. PWN, Warszawa
- Synak B. (1999): *Ludzie starzy*. W: *Encyklopedia socjologii*. T. 2. Praca zbior. Oficyna Naukowa, Warszawa
- Szokolak D. (2011): *Komunikacja z ludźmi starszymi w warunkach instytucjonalnych zdanem mieszkańców i pracowników domu pomocy społecznej dla osób w podeszłym wieku*. W: *Starość zależna – opieka i pomoc społeczna. Perspektywa gerontologii społecznej*. Red. Z. Szarota. Biblioteka Gerontologii Społecznej, tom II, KTE – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków
- Trafiałek E. (2006): *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*. Wszechnica Świętokrzyska, Kielce
- Turner R. H. (2006): *Koncepcja siebie w interakcji społecznej*. W: *Współczesne teorie socjologiczne*. T. 1. Red. A. Jasińska-Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowska. Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa
- Zych A. A., Bartel R. (1988): *Zur lebenssituation alternder Menschen in Polen in der Bundesrepublik Deutschland – eine komparative Survey-Studie (Sytuacja życiowa ludzi starszych w Polsce i RFN)*. Institut für Heil – und Sonderpädagogik Giessen, Germany
- Zych A. A. (2010): *Leksykon gerontologii*. Impuls, Kraków.
- Baza Demografia, GUS 2009; <http://demografia.stat.gov.pl/BazaDemografia/CustomSelectData.aspx?s=lud&y=2009&t=00>
- Środa M., *Nie udo, ale gałąź sucha*, Biuletyn Ośki 4/2000, dostępne na: <http://www.oska.org.pl/pl/biblioteka/biuletyn/10,10.html>
- UN Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, <http://www.unwomen.org/>
- World Population Ageing 2009, United Nations, New York, December 2009, s. 13, 30; dostępne na: <http://www.un.org/esa/population/publications/WPA2009/WPA2009-report.pdf>

Autopercepcja dojrzałych kobiet

Artykuł jest próbą spojrzenia na tożsamość kobiet znajdujących się w fazie późnej dojrzałości oraz starości przez pryzmat stereotypów społecznych dotyczących starości. Badaniami objęto kobiety skrupione w Uniwersytecie Złotego Wieku w Gorlicach, a także grupę studentów Uniwersytetu Pedagogicznego. Analizie poddano konstruowaną w toku interakcji społecznych koncepcję siebie dojrzałej kobiety. W oparciu o deklaracje kobiet określono ich zakres aktywności, stosunek do własnej starości/starzenia się oraz do zmian zachodzących w ich wyglądzie zewnętrznym.

Słowa kluczowe: tożsamość dojrzałej kobiety, koncepcja siebie w interakcji społecznej, późna dorosłość, gradacja wiekowa, samowiedza, autopercepcja

Auto perception of adult women

The article is an attempt of getting an insight into identity of a woman who experiences her advanced adulthood and old age stage through the prism of social stereotypes concerning the senility. The research surveyed women attending the University of the Golden Age in the town of Gorlice and also a group of students of the Pedagogical University. The research focused on the analysis of the mature woman's self-concept constructed in the course of social interaction. On the basis of the women's declarations their activities range, attitude towards old age and growing old as well as the changes of the appearance have been defined.

Keywords: the identity of adult woman, the concept of self in social interaction, late adulthood, graduation age, self-knowledge, self-perception